

Тетяна ЗАТОНАЦЬКА

ФОРМУВАННЯ ФІСКАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Обґрунтовано методологію дослідження інструментарію фіскального регулювання. Запропоновано селективний підхід до вибору фіскальних інструментів регулювання інвестиційної діяльності різних економічних агентів. Введено в науковий обіг поняття “фіскальний простір інвестиційної діяльності” та надані рекомендації для створення фіскального простору інвестиційної діяльності в Україні.

Досвід економічно розвинутих країн переконливо свідчить, що в сучасних умовах позитивні економічні зміни кардинально залежать від масштабів та якісного рівня інвестиційної діяльності. Можна стверджувати, що саме рівень розвитку і динаміка інвестиційних процесів формують у сучасних умовах стратегічну основу стійкого економічного зростання.

У посланні Президента України від 06.06.2013 р. “Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році” зазначається, що основним пріоритетом фінансово-економічної політики стануть соціальні інвестиції у майбутнє, відродження реального сектору економіки завдяки здійсненню політики імпортозаміщення, стимулювання розвитку високотехнологічних галузей, створення нових робочих місць. Таким чином, питання якісного забезпечення інвестиційних процесів в Україні посідають чільне місце у державній політиці [1].

За таких обставин актуалізується потреба в переосмисленні наукових підходів до вибору інструментів фіскальної політики, зв'язку між інвестиційною діяльністю, державно-регулятивними та стимулюючими механізмами. Адже державна інвести-

ційна політика за своїм функціональним призначенням спрямована на поширення та активізацію інвестиційних процесів, а фіскальна є засобом потужного впливу на реалізацію інвестиційної політики.

Витоки наукового розуміння сутності та специфічних ознак фіскального регулювання інвестицій містяться у ключових положеннях теорії Дж. Кейнса, його послідовників (Н. Калдора, Р. Харрода, Е. Домара, Е. Хансена), а також представників неоліберальної доктрини (Л. Ерхарда, М. Фрідмана, Ф. Хайєка). Сучасні підходи щодо формування концепцій фіскальної політики відображені у роботах таких вчених та фахівців, як А. Даниленко, Т. Єфименко, А. Соколовська, Ш. Грей, П. Хеллер та інші.

Ураховуючи сучасні тенденції регулювання інвестиційної діяльності, розгортання процесів міжнародної інвестиційної та податкової конкуренції, посилюється необхідність обґрунтування й впровадження спеціальних фіскальних інструментів для коригування напрямів інвестування з метою забезпечення їх відповідності національним економічним інтересам.

Метою роботи є обґрунтування шляхів забезпечення якісних змін у системі фіс-

кального регулювання інвестиційної діяльності в Україні шляхом впровадження фіскального простору інвестиційної діяльності для певних галузей або економічних агентів.

Фіскальна політика визначає основні напрями використання фінансових ресурсів держави, методи фінансування та головні джерела наповнення бюджету. При цьому відмінність фіскальної політики від податкової і бюджетної політики як таких полягає в тому, що податкові і бюджетні інструменти як складові фіскальної політики розглядаються у їх взаємозв'язку і з позицій вибору найефективніших на даному етапі й за даних умов інструментів.

Взаємозв'язок податкової і бюджетної політики, що відображений у концепції фіскальної політики, зумовив появу концепції податкових видатків, що ґрунтується на інтеграції таких інструментів фіскального регулювання, як податкові пільги і державні видатки і є логічним продовженням концепції фіскальної політики. Концепція податкових видатків акцентує увагу на необхідності у процесі державного управління здійснювати облік податкових пільг поряд із прямими бюджетними видатками, що дасть змогу оцінювати загальну суму державних видатків (державних субсидій), які надаються прямими і непрямими методами, відтак – загальну суму державної підтримки окремих видів діяльності й окремих груп платників податків.

Теоретичним підґрунтям концепції податкових видатків є те, що, як зазначає Д. Голдберг [2, 305–306], всі податкові заохочувальні заходи, незалежно від їх форми, мають одну спільну рису – їх запроваджують для стимулювання руху капіталу або робочої сили у певних сферах діяльності. Таке податкове стимулювання тільки тоді є ефективним, коли зумовлює зменшення суми податків, що сплачуються суб'єктом оподаткування. Тому певні поло-

ження податкового законодавства можуть розглядатися не як податкові по суті, а як програма урядових витрат, що реалізується через положення податкового законодавства. Відповідно зменшення бюджетних надходжень внаслідок такого стимулювання повинно розглядатися як субсидування певної діяльності, на підтримку якої спрямована податкова політика. С. Суррей визначає втрачений таким чином дохід держави як “податкові витрати” [3].

Іншою сучасною концепцією, що є логічним продовження і розвитком концепції фіскальної політики, є концепція фіскального простору. Дослідження концептуальних положень формування фіскального простору проводили Світовий банк та Міжнародний валютний фонд з метою підвищення ефективності бюджетних видатків за рахунок обмеженої кількості державних пріоритетів, можливості держави фінансувати досягнення певних результатів в умовах бюджетної стійкості в середній та довгостроковій перспективі. У 2005 р. П. Хеллер сформулював визначення фіскального простору як бюджетного резерву, який може бути використаний в певних цілях без шкоди для фінансових позицій або стабільності економіки країни у цілому [4]. Як зазначає П. Хеллер, фіскальний простір може створюватися декількома способами, серед яких: підвищення певних видів податків, залучення іноземних грантів, зменшення видатків другорядного значення, запозичення грошових коштів (громадян або іноземних кредиторів), або ж здійснення запозичень з боку банківської системи (що водночас дозволяє збільшити пропозицію грошей на ринку). Зауважимо, що усі ці заходи мають здійснюватись за умов дотримання макроекономічної рівноваги, стабільності та фінансової стійкості [5].

Інший прибічник цієї концепції Ш. Грей розглядає створення фіскального простору

ру у видатковій частині бюджету за допомогою перерозподілу видатків з програм другорядного значення до програм, що здійснюють більш значний вплив на економічне зростання. Також створення фіскального простору здійснюється за рахунок підвищення ефективності державних видатків для досягнення вищого соціально-економічного ефекту від певних програм [6, 99–100]. Слід зазначити, що дана концепція містить принципово нові підходи щодо фіскального впливу на економічну діяльність, базуючись саме на бюджетних видатках. На думку автора, це обумовлено необхідністю держави впливати на інноваційні процеси в країні, які безпосередньо зумовлюють економічне зростання та забезпечують конкурентоспроможність національної економіки.

Дослідження проблеми формування фіскального простору в Україні набуло особливої актуальності у зв'язку з необхідністю пошуку фінансових ресурсів для забезпечення економічного розвитку, успішного впровадження соціально-економічних реформ, реалізації інноваційного потенціалу, підвищення довіри суспільства до держави у стратегічній перспективі [7].

Як правило, про фіскальний простір говорять у контексті пошуку резервів фінансових (бюджетних) ресурсів як фінансової основи для забезпечення економічного зростання. Такі резерви лежать як у площині доходів бюджету, так і у площині оптимізації його видатків та підвищення ефективності їх використання. Як зазначає Т. Єфименко, залежно від цілей загальної економічної та фіскальної політики уряд може створювати необхідний фіскальний простір шляхом: а) збільшення надходжень до бюджету (резервами їх зростання можуть бути детінізація доходів, поліпшення адміністрування податків і зборів, підвищення податкових ставок, ліквідація подат-

кових пільг тощо); б) здійснення нових внутрішніх і зовнішніх запозичень, які мають чітке цільове призначення, кращі умови обслуговування; в) залучення зовнішніх грантів; г) реструктуризації бюджетних видатків та підвищення їх ефективності; д) використання вищезазначеного в різних комбінаціях [8]. Водночас поняття “фіскальний простір” може вживатися й у контексті пошуку бюджетних ресурсів активізації інвестиційної діяльності.

Фіскальне регулювання інвестиційної діяльності в Україні та стан інвестиційного ринку характеризуються низькою інвестиційною активністю, незважаючи на зниження деяких податкових ставок, існування низки податкових пільг та реалізацію державних інвестиційних програм. Все це говорить про відсутність дієвої системи фіскальних інструментів впливу на рішення інвесторів. З метою забезпечення синергетичного ефекту від використання податкових і бюджетних інструментів регулювання інвестиційної діяльності запропоновано змістити акценти в управлінні інвестиційною діяльністю на формування фіскального простору її реалізації. При цьому фіскальний простір інвестиційної діяльності необхідно розглядати як інтегральне поняття, що відображає взаємозв'язок податкових і бюджетних інструментів забезпечення формування інвестиційного ресурсу. До таких інструментів належать: зниження ставки податку на прибуток, пільги з податку на прибуток інвестиційного характеру і з ПДВ по операціях з імпорту обладнання та устаткування, податковий інвестиційний кредит, створення спеціальних режимів оподаткування, бюджетні інвестиції, державний кредит, кредити під державні гарантії, державні закупівлі. Одні з цих інструментів (їх можна охарактеризувати як податкові видатки) створюють передумови для активізації приватних інвестицій, інші є

формою бюджетних видатків інвестиційного характеру. Визначення фіскального простору інвестиційної діяльності дозволить створити підґрунтя для його кількісної оцінки як передумови удосконалення державного управління інвестиційним процесом.

У ході проведених досліджень [9, 10] було зазначено, що бюджетні видатки є ефективним інструментом впливу на економічну активність приватного сектору. Загалом видаткова частина державного бюджету справляє стимулюючий вплив на економіку, тому існує прямий зв'язок між показниками економічної активності та показниками бюджетних витрат. А збільшення обсягу доходів бюджету пов'язане зі скороченням фінансових можливостей домогосподарств.

Бюджетні інвестиції можуть здійснювати стимулюючий вплив на приватні інвестиції шляхом розвитку виробничої інфраструктури, вдосконалення міжрегіональних транспортних сполучень, фінансування розвитку технологічних інновацій тощо. Окрім прямого інвестування держава може стимулювати приватні інвестиції шляхом надання податкових преференцій. Однак вони будуть дієвими лише у випадку наявності механізмів справедливого їх надання та контролю.

Система податкових пільг, з теоретичної точки зору, виступає передумовою для активного стимулювання розвитку суб'єктів господарювання. Види, форми і величина податкових пільг визначаються особливостями об'єктів і суб'єктів оподаткування, їх пріоритетністю для економічного розвитку держави.

У теорії податкові пільги важливі для стабілізації соціально-економічного клімату і застосовуються для збереження робочих місць, особливо в моновиробничих містах. Однак на практиці надання таких преференцій призводить до того, що одна частина суспільства платить вищі податки, які на непрозорих підставах перерозподіляються на користь іншої частини суспільства.

Надання податкових пільг і преференцій справляє не лише прямий вплив на економіку, що виражається в скороченні надходжень до бюджету, а й опосередкований, який також часто призводить до суспільних втрат. Податкові пільги та преференції, як правило, значно ускладнюють податкове адміністрування і виконання вимог податкового законодавства. Існування податкових пільг формує стимули для зловживань. Так, податкові преференції можуть стати приводом до ухиляння від сплати податків у разі, коли підприємство здійснює інноваційну діяльність фіктивного характеру, або ж коли такі пільги спрямовуються лише до вузького кола підприємств, інвестиційна діяльність яких не є вирішальним чинником економічного зростання.

Платникам податків, що мають на меті отримання пільг, необхідно надати до відповідних державних органів документальне підтвердження того, що їх діяльність відповідає такій, яка підлягає пільговому оподаткуванню. У зв'язку з необхідністю перевірки поданих до податкових органів даних постійно зростають витрати на адміністрування.

Важливим також є розподіл податкових преференцій за галузевою ознакою. Так, такі галузі, як металургія, добувна промисловість, машинобудування доцільно розвивати за допомогою механізму державно-приватного партнерства на умовах укладення договорів про концесію. Податкові пільги у цьому випадку можуть призвести до значних втрат бюджету за низького рівня віддачі. Водночас податкові преференції є важливим фактором розвитку такої галузі, як сільське господарство. На сьогодні пільги у цій галузі стосуються фіксованого сільськогосподарського податку, податку на додану вартість, податку на прибуток підприємств аграрного сектору. За даними Міністерства фінансів України,

податковими преференціями у 2012 р. скористалися 16 тис. виробників сільськогосподарської продукції, загалом за 2012 р. було надано податкових пільг у аграрній сфері на суму 14,7 млрд. грн. Таким чином, саме у АПК податкові пільги є важливим елементом створення фіскального простору інвестиційної діяльності.

Як вже зазначалося вище, основною метою створення фіскального простору інвестиційної діяльності є формування інвестиційного ресурсу у певних пріоритетних галузях, що визначені в основних положеннях Закону України від 06.09.2012 р. № 5205-VI "Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць" [11] та "Основні напрями бюджетної політики на 2013 рік"[12].

Згідно з Законом України "Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць", пріоритетними є ті галузі економіки, що спрямовані на забезпечення потреб суспільства у високотехнологічній конкурентоспроможній екологічно чистій продукції, високоякісних послугах, які реалізують державну політику щодо розвитку виробничого та експортного потенціалу, створення нових робочих місць. Перелік пріоритетних напрямів економічної діяльності має визначати Кабінет Міністрів України.

Також у законі зазначається, що державна підтримка надається суб'єктам інвестиційної діяльності, які реалізують схвалені Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого органу при Кабінеті Міністрів України з питань надання державної підтримки суб'єктам інвестиційної діяльності, які реалізують інвестиційні проекти у пріоритетних галузях економіки, Ради Міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміні-

страцій інвестиційні проекти у пріоритетних галузях економіки [11].

Розглянемо детальніше складові фіскального простору інвестиційної діяльності щодо застосування їх до певних пріоритетних напрямів розвитку економіки. На сьогодні згідно з Податковим кодексом використовують такі податкові інструменти для стимулювання інвестиційної діяльності: зниження ставки податку на прибуток, пільги з податку на прибуток інвестиційного характеру, ПДВ по операціях з імпорту обладнання та устаткування.

Водночас зазначимо, що досвід провідних країн світу доводить, що необхідно посилити фіскальне стимулювання науково-технічної діяльності. Також, у Податковому кодексі України передбачено такі напрями податкового стимулювання науково-технічної діяльності:

- врахування при визначенні об'єкта оподаткування податком на прибуток витрат (крім тих, що підлягають амортизації), пов'язаних з науково-технічним забезпеченням господарської діяльності, на винахідництво та раціоналізацію господарських процесів, проведення дослідно-експериментальних та конструкторських робіт, виготовлення та дослідження моделей і зразків, пов'язаних з основною діяльністю платника податку;

- звільнення від оподаткування доходів науково-дослідних установ як неприбуткових організацій;

- стимулювання благодійної діяльності резидентів щодо платника податку, який проводить наукове дослідження або розробку;

- звільнення від оподаткування ПДВ таких операцій: а) оплати вартості фундаментальних досліджень, науково-дослідних і дослідницько-конструкторських робіт; б) безкоштовної передачі приладів, обладнання, матеріалів;

– звільнення від сплати земельного податку дослідних господарств науково-дослідних установ і навчальних закладів сільськогосподарського профілю;

– звільнення від сплати збору за спеціальне використання води науково-дослідних установ, які забирають воду для проведення наукових досліджень у галузі рисосіяння та для виробництва елітного насіння рису.

Істотні стимули передбачено для впровадження енергозберігаючих технологій, забезпечення енергетичної безпеки через впровадження екологічних видів енергії, видобутку енергоресурсів в країні. Зокрема, запроваджено пільгові умови оподаткування прибутку підприємств, отриманого у зв'язку із впровадженням енергозберігаючих технологій, що діють протягом п'яти років.

У 2006 р. було прийнято нову редакцію Закону України “Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків”, яким відновлено деякі податкові та митні пільги для виконавців їх проектів (щодо сплати податку на прибуток та відтермінування сплати ПДВ при імпорті нових устаткування, обладнання і комплектуючих, а також матеріалів, які не виробляють в Україні). З прийняттям Податкового кодексу пільги для технопарків скасовані.

Удосконалення податкових важелів передусім має передбачати запровадження пільг для технопарків, які створюють фундаментальні (технологічні) інновації. З прийняттям Податкового кодексу такі пільги були дещо модифіковано, за рахунок більшої конкретизації, наприклад, пільги на застосування енергозберігаючих технологій, використання енергоефективного обладнання та виробництво енергії з альтернативних видів палива.

З метою розширення фіскального простору інноваційної діяльності в Україні запропоновано доповнити бюджетне інвестування і підвищення його ефективності

запровадженням більш дієвих податкових стимулів, зокрема, інвестиційного податкового кредиту на науково-дослідницькі роботи у сфері технологічних інновацій, та інвестиційного податкового кредиту для підприємств, які впроваджують технологічні інновації, що мають власні інноваційні центри з проведення фундаментальних досліджень або співпрацюють з науково-дослідницькими університетами.

Досягненню акумуляції додаткових ресурсів у бюджет через активізацію інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності сприяє структура видатків та розміри видатків розвитку. З урахуванням різного впливу податків на інвестиційну та інноваційну діяльність необхідно враховувати:

– по-перше, поширення стимулюючої дії встановлення гранично низького податку на доходи від капіталу, а саме: стимулювати потрібно не лише розробників нововведень, але й суб'єктів господарювання та галузі, які їх застосовують;

– по-друге, перекладання податкового навантаження з доходів на споживання сприятиме активізації інноваційної діяльності, раціональному використанню ресурсів – праці, капіталу, природних ресурсів;

– по-третє, при зміні структури і ставок податків слід визначити вплив існуючого податкового навантаження на розвиток галузі (стримуючий, нейтральний, стимулюючий); джерела формування доданої вартості; перспективи інноваційного розвитку і відповідно, конкурентоспроможності продукції на вітчизняному і світових ринках.

Можливості підвищення ефективності та розвитку фіскального простору інноваційної діяльності за рахунок законодавчого та інституціонального забезпечення вимагають постійного моніторингу діючого законодавства.

З метою вдосконалення управління державними інвестиціями Кабінет Міністрів України ухвалив постанову від 18 липня

2012 р. № 650 “Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру інвестиційних проектів та проектних (інвестиційних) пропозицій”, що дозволяє акумулювати інвестиційні пропозиції, які існують у країні, з метою пошуку оптимальних джерел їх фінансування. Реєстр – це єдина державна інформаційна система обліку інвестиційних проектів та проектних (інвестиційних) пропозицій, на основі яких готуються інвестиційні проекти.

Удосконалення законодавства у напрямку державної політики стимулювання інвестиційної діяльності та регулювання державних інвестиційних програм, зокрема, вимагає вирішення таких питань, як удосконалення методології розроблення, оцінювання та відбору інвестиційних проектів, а також визначення принципів і механізмів державного інвестування для реалізації проектів, які потребують державної фінансової підтримки; розроблення чітких критеріїв відбору інвестиційних проектів, які потребують державного інвестування або державної фінансової підтримки, з урахуванням особливостей галузей економіки; забезпечення розвитку системи прямих державних інвестицій, зокрема на умовах спільного фінансування; забезпечення прозорості процесу державної фінансової підтримки інвестиційних проектів, спрямованих на вирішення пріоритетних завдань соціально-економічної політики держави, а також запровадження механізму оцінки результатів державного інвестування; здійснення контролю за ефективним використанням бюджетних коштів, наданих для реалізації інвестиційних проектів; забезпечення підвищення ефективності та посилення прозорості функціонування механізмів державно-приватного партнерства (концесії, спільна діяльність, угоди про розподіл продукції тощо), які потребують подальшого удосконалення нормативно-правової бази.

Враховуючи наведене вище, очевидно є необхідність створення певних умов для формування фіскального простору інвестиційної діяльності шляхом об'єднання державних інвестицій з інвестиційними ресурсами приватного сектору на засадах державно-приватного партнерства. З метою його активного впровадження запропоновано: сформувати відповідний напрям державної політики; визначити перелік проектів державно-приватного партнерства, які мають бути включені до Державного реєстру та які сприяють досягненню стратегічних цілей країни; спростити та зробити прозорим проведення державних закупівель; затвердити положення, які передбачали б надання державою гарантій щодо покриття ризиків інвесторів; узгодити діяльність інституцій, які координують залучення інвестицій; впровадити сучасні методики оцінки ефективності інвестиційних проектів, що реалізуються у формі державно-приватного партнерства, а також сучасні механізми моніторингу та контролю; розробити нові форми державно-приватного партнерства, а саме, перейти від поодиноких концесійних проектів до міжгалузевої співпраці.

До основних завдань, які повинні реалізуватися при формуванні фіскального простору інвестиційної діяльності, слід віднести такі:

- створення сприятливого інвестиційного клімату для формування інвестиційного ресурсу шляхом пошуку дієвих інструментів податкової та бюджетної політик та їх взаємоузгодження;

- забезпечення рівних умов для всіх національних інвесторів шляхом поступової відмови від надання податкових пільг до переходу на податковий інвестиційний кредит, що дозволить зменшити втрати бюджету від надання пільг та забезпечить цільове використання податкових преференцій у пріоритетних напрямках розвитку економіки країни;

– створення спеціальних режимів оподаткування для реалізації стратегічних інвестиційних проектів, які відповідають визначеним державою пріоритетам;

– формування чіткої процедури надання статусу інвестиційного проекту, що отримує державну допомогу у вигляді державних кредитів, часткового бюджетного інвестування у вигляді ДПП, державних гарантій.

Запропоновані пропозиції щодо формування фіскального простору інвестиційної діяльності спрямовані на відновлення інноваційно-інвестиційної моделі розвитку національної економіки, підвищення ефективності бюджетних витрат, проведення інституційних та структурних реформ. У довгостроковій перспективі необхідно здійснювати фінансове прогнозування і планування майбутнього фіскального простору інвестиційної діяльності з урахуванням можливостей держави акумулювати доходи та відповідності їх структури чітко визначеним пріоритетам соціально-економічного розвитку країни.

Подальше реформування української економіки й зростання її відкритості потребують: поглиблених досліджень та обґрунтування пріоритетних напрямів бюджетних видатків для забезпечення технологічних інновацій і неперервності інвестиційних процесів; системи спеціальних інструментів бюджетного інвестування й податкового регулювання інвестиційної діяльності; шляхів підвищення дієвості фіскального стимулювання інвестиційної активності.

Література

1. Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2013 р.: щорічне послання Президента України до Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/docs/poslannia2013.pdf>
2. Goldberg D. Tax subsidies: one time vs. periodic. an economic analysis of the tax policy alternatives // 49 tax law review, 1994. – P. 305–347
3. Surrey S. Pathways to tax reform: the concept of tax expenditures. – Harvard University Press, 1973. – 418 p.
4. Heller P. Understanding fiscal space // IMF Policy Discussion Paper. – 2005. – № 05/4. – 19 p.
5. Heller P. Back to basics – Fiscal space: What it is and how to get it // Finance and development. – 2005. – Vol.42. – №2. – P. 2–5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2005/06/basics.htm>
6. Налогово-бюджетная политика и экономический рост: Уроки для Восточной Европы и Центральной Азии / Ш. Грей, Т. Лейн, А. Варудакус. – Washington: The World Bank, 2007. – 413 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://siteresources.worldbank.org/ECAEXT/Resources/2585981182779443519/Fiscal_Policy_and_Economic_Growth_rus_090507.pdf
7. Буря в кінці другого десятиліття перехідного періоду / П. Мітра, М. Селовський, Х. Сальдуенто // Публікація світового банку. – 2009.
8. Єфименко Т. І. Фіскальний простір антикризового регулювання: Моногр.– К.: ДННУ “Акад. фін. управління”, 2012. – 226 с.
9. Затонацька Т. Г. Вплив податково-бюджетних інструментів на соціально-економічний розвиток країни // Продуктивні сили і регіональна економіка: Зб. наук. пр.: у 2 ч. – К.: РВПС України НАН України, 2008. – Ч. 1. – С. 109–119.
10. Затонацька Т. Г. Бюджетно-податкове регулювання інвестиційної діяльності в Україні: Моногр. – К.: Задруга, 2012. – 308 с.
11. Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць: Закон України від 06.09.2012 № 5205-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5205-17>
12. Про Основні напрями бюджетної політики на 2013 рік: Постанова Верховної Ради України від 22.05.2012 № 4824- VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4824-17>